

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh924>

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE TÜRK TOPLUMUNUN AİLE KURUMUNA BAKIŞI VE AİLE YAPISINDAKİ DEĞİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Salih AYBEY*

Özet

Aile, toplumu oluşturan en küçük birim, toplum yapısının en temel göstergesidir. Önce eşlerle başlayan daha sonra çocuk ve diğer akrabalarla büyüyen aile, toplumu oluşturmaktadır. Toplumda insanın kalbi konumunda olan aile, karşılıksız sevgi ile fedakarlığın ilk ve en yoğun hissedildiği, bilgi ve görgünün, örf ve adetlerin yakın biçimde öğrenildiği, milli, manevi ve ahlaki değerlerin aktararak kodlandığı, toplumda önemli bir değere sahip olan sevgi, saygı ve hoşgörü gibi temel tutumların yerleştirildiği önemli bir kurumdur. Bu nedenle aile ile ilgili araştırmalar yapmak ve aile sorunlarına çözüm aramak sağlıklı bir toplumsal oluşum için kaçınılmazdır. Bu düşünceden hareketle, Türk toplumunun aile kurumuna bakışını Osmanlı döneminden günümüze kadar inceleyerek, zaman içinde aile yapısındaki değişimin değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmada Türk toplumunda aile kurumu toplumun temel taşı olarak görüldüğü, ancak Osmanlı'nın son dönemindeki yenileşme hareketinden aile kurumunun da etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Aile Kurumu, Türk Toplumunu, Aile Yapısında Değişiklik.*

Family Corporate Overview from the Ottoman Turkish Society Present and Evaluation of Changes in Family Structure

Abstract

The family constitutes the smallest unit of society is the most basic indicator of social structure. Then starting first with co-growing family with children and other

* Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

relatives constitute the society. families who are the heart of the people in the community, sacrifice and unrequited love first, and the most intense feeling, knowledge and experience of, closely learned the customs and traditions, national, is encoded by transferring the spiritual and moral values, love is an important value in the society, fundamental as respect and tolerance it is important that an institution placed attitude. Therefore, do research on the family and seek solutions to family issues is essential for a healthy social development. With this in mind, studying the Turkish community in the Ottoman era until the present day the perspectives of the family institution is made to evaluate the change in family structure over time. In the study it concluded that the family institution in Turkish society is seen as the cornerstone of society, but from the late Ottoman period to the conclusion that the reform movement affected the family institution.

Keywords: *Family, Society, Turkish Society, the Family Structure Changes.*

Giriş

Aile hangi zamanda ve hangi kültürde olursa olsun insan topluluklarının karakteristik bir özelliğini oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. Özellikle, son zamanlarda değişik kültürler üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar, aile olmadan yeryüzündeki toplumların hiçbirisinin varlık gösteremediği yönünde bulgular ortaya koymaktadır (Gökçe, 1991: 210). Bu sebeple her toplumda ailenin önemli bir yere sahip olduğu ve toplumu oluşturan kurumların başında yer aldığı söylenebilir. Nasıl ki, Fizik için atom, Biyoloji için hücre ne ise ve ne anlama geliyorsa, toplumlar için de ailenin anlamı budur (Doğan, 2009: 9).

Diğer toplumlarda da önemli olmakla birlikte aile, özellikle Türk toplumunda çok daha farklı bir yere sahiptir. Öyle ki aile toplumun temeli/çekirdeği/yapı taşı olarak değerlendirilmektedir. Bu derece önemli bir kavram olan aile kurumuna Türk toplumunun bakışına geçmeden önce, aile kavramı üzerinde kısa bir açıklama yapılması konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Toplumun temel birimi olan ve tarih boyunca hemen hemen tüm toplumlarda var olan ailenin, evrensel bir tanımını yapmak imkansızdır. Çünkü tarih boyunca toplumlar nasıl değişikliklere uğramışsa aile de hem boyutları hem yapısı hem de işlevi bakımından büyük dönüşümler geçirmiştir (Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, 1976: 46-47; Kennel, 1966: 3). Bu nedenle aileyi tek bir tanımla özetlemek gerçekten zordur. Çünkü tanımlar zamana, topluma, dinlere, coğrafyaya, bilim dallarına ve bilim

adamlarına göre farklı şekillerde yapılagelmiştir. Bu tanımlardan en yaygın ve bilinen bazılarını verelim:

Aile, aynı kan, ırk ve atadan gelen şahısların bütünü; (*Meydan Larousse*, 1979: 190) Akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk; (Aydın, 2000: 196) Samimi ve yüz yüze ilişkilerin sürdürüldüğü en küçük fakat en önemli sosyal kurum; (Nirun, 1997: 5) Anne baba ve çocuklardan kurulu topluluğa verilen ad (*Meydan Larousse*, 1979: 191) şeklinde tanımlanmaktadır.

Diğer taraftan farklı iki cinsiyetteki insanın, tek başına yetersizlik duygusunu aşmak için oluşturduğu tarihin en eski kurumu (Budak, 1990: 195) olarak kabul edilen aile, çocuk açısından, sosyal yaşama katılmak için hazırlıkların yapıldığı ve deneyimlerin kazanıldığı bir ortam; yetişkinler açısından ise mutluluğun hakim olduğu, şiddetli gerilim ve sıkıntılar karşısında dayanışmanın en iyi şekilde elde edildiği bir sığınma yeri anlamlarını ifade etmektedir (Karataş, 2001: 90).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, zaman içinde aile kavramıyla ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Detaylı bilgiyi ilgili eserlere (*TDK*, 1998: 50; Gordon, 2003: 94; Kağıtçıbaşı, 1998: 61; Özgüven, 1994: 298; Develioğlu, 1970; Ayhan, 1995: 7; Akyüz, 1991: 234; *Türk Aile Ansiklopedisi*, 1991: 23-36; Ozankaya, 1996: 357) bırakarak aile kavramı hakkındaki ifadelerimizi, aşağıdaki tanımla noktalamak istiyoruz. “Başlangıçta biyolojik motiflerle kurulan, daha sonra sosyal kuruma dönüşen, bireylerini biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden himaye edip geliştiren, nesli devam ettiren, toplumun kültürel birikimi ile yüksek değerlerini onlara kazandırarak sosyalleştiren, hayata hazırlayan, terbiye eden, yardımlaşma, dayanışma, iş bölümü kavramlarını aşıl原因, toplumsal sözleşmenin en küçük sembolü niteliği taşıyan temel birlik (Celkan, 1991: 59; Subaşı, 2004: 137) şeklinde tanım yapılabilir.

Tanımların hepsi birbirinden farklı görünse de ortak olan, ailenin toplumun temelini oluşturduğu, aynı amaçla kurulduğu sadece perspektif açıdan farklılaştığıdır. Ayrıca aile konusunda çok çeşitli tanımların yapılmış olması da, ailenin toplum için ne denli bir temel unsur olduğunun göstergesidir diyebiliriz.

Diğer taraftan insanlık tarihi kadar eski olan ailenin tanımı yapılırken de ifade edildiği gibi, bütün sosyal kurumlarda olduğu gibi, aile kurumu da toplumsal gelişmeye uygun olarak yapısal ve fonksiyonel olarak

değişebilmektedir. Bu değişme, toplumdaki farklılıkların gösterebildiği gibi, aynı toplum içindeki aileler arasında da farklılıkların gösterebildiği (Zimmerman, 1964: 186). Bu sebeple her toplulukta farklı aile tipleri ortaya çıkmıştır (Canatan-Yıldırım, 2009: 25-26; Topçu, 2001: 21; Gökçe, 1991: 205-223; Erdentuğ, 1999: 321-357).

Türk toplumunun aile kurumuna bakışını “Osmanlı Dönemi Türk Ailesi” ve “Cumhuriyet Dönemi Türk Ailesi” şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınarak değerlendirilecektir. Böylece belirtilen dönemlerdeki Türk toplumunun aile kurumuna bakışı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Yöntemi:

Araştırmada nitel araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amaç ve içeriği doğrultusunda ihtiyaç duyulan bilgileri toplamak için imkanlar ölçüsünde literatür taraması yapılmış ve konuyla ilgili çalışmalar incelenmiştir. Bunun için değişik kütüphaneler taranmış konuyla ilgili tezler, kitaplar, makaleler vb. yayınlar incelenmiş ve gerekli çalışmalardan faydalanılmıştır. Basılı temin edilemeyen bazı kaynaklara, elektronik ortamda ulaşılmıştır. Elde edilen bu veriler sistematik şekilde bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

1. OSMANLI DÖNEMİ TÜRK AİLESİ

Osmanlı Devleti, 13. yüzyılın sonlarında, çökmekte olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (İnalçık, 2010: 9). Beylikten imparatorluğa uzanan parlak bir gelişme göstermiş ve bir medeniyet ortaya koymuştur. “Osmanlı” deyimini ise bu sürecin bütünsel bir ifadesini ihtiva etmektedir. Osmanlı ailesi denilen kurum ise, sadece Orta Asya'dan gelen Müslüman aileleri bünyesinde barındırmaz. Bununla birlikte Hristiyan ve Yahudi topluluklarının yanında Rum, Ermeni vb. ırklardan gelen halkını da kapsamaktadır (Ortaylı, 2009: 18). Osmanlı ailesinin, çok kültürlü böyle bir toplumsal yapıdan etkilendiği bir gerçektir. Bu nedenle Osmanlı Aile yaşamındaki farklılıkların dini olmaktan çok bölgesel, hatta etnik olmaktan çok coğrafi olduğu yaygın bir görüştür (Ortaylı, 2009: 19).

Bu sebeple “Osmanlı Ailesi” şeklinde genel bir tanımlama yapmak İmparatorluğun kozmopolit yapısından, kırsal-kent farklılaşmasından ve değişim süreçleriyle birlikte aile yapısının da değişmesinden dolayı oldukça zordur.

Ancak Osmanlı ailesi çok farklı unsurlardan oluşsa da, Osmanlı toplumunda ortak olan pek çok anane ve davranışlardan söz etmek mümkündür. Öyle ki aynı mahalleyi paylaşan, birbiriyle yakın komşuluk ilişkileri olan Müslim ve gayri Müslim, zengin ve fakir aileler arasında pek çok ortak nokta vardır. Bu nedenle bu aileler büyük oranda birbirine benzemektedirler (Ortaylı, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri”, 1991: 75-76). Dolayısıyla Osmanlı ailesi hakkında bir takım genel karakteristikler saptanabilir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Türk ailesi Osmanlı döneminde başarılı askeri ve siyasi yapısıyla uyumlu olarak, kendine has mükemmel düzene sahip olmuştur. Ailenin mükemmelliği, toplumun güçlülüğünü sağlayan en önemli faktörlerden biridir (Baykara, 1992: 194). Bu sebeple Osmanlı düzeninin başarısı, toplumun temelini teşkil eden ailenin sağlam olmasıyla yakından ilgilidir diyebiliriz.

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan yıkılışına kadar karakteristik siyasal dönemler yaşamıştır. Bu sebeple çalışmamızda konunun daha anlaşılır olması için imparatorluğun tamamını biz “klasik dönem” ve “yenileşme dönemi” olmak üzere iki bölüm halinde inceleyeceğiz.

Kuruluşundan 18. yüzyıl sonlarına kadar devam eden süreye klasik dönem; Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) hareketinin başladığı 1790’lardan Devletin ortadan kalktığı 1923’e kadar geçen dönemi de yenileşme dönemi olarak adlandırabiliriz (Tabakoğlu, 1992: 83). Osmanlı dönemi Türk ailesindeki köklü değişmelerin son dönemde yaşandığı ön kabulünden hareketle, özellikle son dönem Osmanlı-Türk ailesinde yaşanan değişimler ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. Ancak geçmişten geleceğe nasıl bir değişim yaşandığının bilinebilmesi için klasik dönem Osmanlı ailesi üzerinde de kısaca durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.1. Klasik Dönem (1299-1790) Osmanlı Ailesi

Klasik döneme anlam ve hayatiyet kazandıran kuşkusuz kuruluş dönemidir. Bu dönem kuruluşun temel felsefe ve mantığı üzerine oturan toplumsal bir gelişme ve olgunlaşma dönemidir. Bu durum aile kültürü içinde geçerlidir. Bu dönem Osmanlı kentlerinin mahalle, sokak, cami, mektep, medrese, çarşı, bedesten birimleriyle bütünleşerek karakteristik Osmanlı kent kültürünün ortaya çıktığı bir dönemdir (Atsız, 1990: 15; Turan, 1992: 4-81; Doğan, 2000: 47-59; Parmaksızoğlu, 1971: 4). Bu dönemde siyasi sistem devletin sahip olduğu güce bağlı olarak toplumsal ve hukuki beklentilerini

belirginleştirmiştir. Kuruluştan gelen etkilerle birlikte klasik Osmanlı ailesini bu bağlamda anlamak ve açıklamak mümkündür (Doğan, 2009: 49).

Osmanlı toplumunda, ailenin temel üretim birimi olduğu, bu sebeple bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi geniş aile tipinin yaygın olduğu görülmekle birlikte, (Ortaylı, 2000: 74) tereke (miras) defterlerine göre, miras bırakan kişinin bir eve sahip olduğu, dolayısıyla fiilen var olan karı-koca ve çocuklardan (bazen anne ve baba ilavesiyle) oluşan bir çekirdek aile yapısına da sahip bir toplum olduğu anlaşılmaktadır (Tabakoğlu, 1992: 86-87).

Şunu hemen belirtmek gerekir ki, idari açıdan çekirdek aile yapılanması pratik olarak görülmüşse de, günlük yaşamın ihtiyaçları ve üretimin zorluğu çalışma şartlarında Osmanlı ailesi, çekirdek ailenin yaşam kalıplarından çok, geniş ailenin yaşam ve üretim kalıplarına uymaya meyillidir (Turan, 1992: 83). Kırsal alandaki iş bölümü, ailenin güvenliğinin sağlanması, hayatın devam etmesi ve aile bireylerinin eğitimi için üç kuşağın bir arada barınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Demirel-Gürbüz-Tuş, 1992: 101).

Klasik dönemde ise aile hayatının, kimsesiz çocukları da içine alacak kadar geniş olduğunu da söyleyebiliriz. İslam'ın yetimlere ayrı bir önem verdiğini de biliyoruz (Bakara, 2/2, 15, 83, 177, 220; Nisa 4/2, 3, 6, 10, 36, 127; Tirmizi, Birr, 14; Ahmet b. Hanbel, Müsnet, V, 250. Kurt, 1998: 80). Bu gelenek Osmanlı döneminde de sürdürülmüş kimsesiz, yetim ve öksüz çocuklar, fakir ve zor durumda olan ailelerin çocukları çeşitli adlar altında evlatlık edinilmiştir. Evlat edinme yanında, fakir aile çocukları kedilerine ücret ödenerek “Besleme, Ahretlik, Manevi evlat” gibi isimlerle icar-ı sağır (Refah seviyesi yüksek olan ailelerin, fakir aile çocuklarını, kendilerine hizmet üzere velileri ile anlaşarak, belli bir ücret karşılığında kiralamaları olayıdır. Bkz. Kurt, 1998: 80)

Sonuç olarak kuruluş dönemi Osmanlı ailesi için denilebilir ki; aile, bireyin hayatında çok önemli ve bağlarının kopmayacağı temel ve tek kurumdur. Aile her türlü sorunların çözüldüğü yegane makamdır. Ayrıca her türlü destek de yine destek burada bulunur. Ailenin korunması ve ilkelerine uyulması için azami gayret gösterilmektedir. Bu özelliği din, dil, ırk gibi bütün farklılıklara rağmen bütün “Osmanlı Ailesi” için söylenebilecek bir özelliktir (Doğan, Osmanlı Ailesi, 2001: 57).

1.2. Yenileşme Dönemi (1790-1923) Osmanlı Ailesi

Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi olarak büyük gücü, tarihçilere göre 1774'e (Osmanlı-Rus Savaşı) kadar her yönü ile devam etmektedir. Gerçi, belirtilen bu tarihi savaşın başına, yani 1768'e kadar geri götürülenlerde vardır. Ancak tarihler kişilere göre değişiklik gösterse de, 18. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti bir cihan devleti olduğu konusunda kimsenin bir kuşkusu yoktur. Bu tarihlere kadar Osmanlı Devletinin siyasi ve askeri gücü, dünyanın en önemli güçlerinden birisidir (Baykara, 1992: 195). Bu gücün arkasında yukarıda da ifade edildiği gibi, Osmanlı Türk toplumunun sosyal yapısının sağlamlığının yattığı kanaatindeyiz. Bu sağlamlığı oluşturan kurumlardan en önemlilerinden birisinin de aile olduğu konusunda hiç şüphe yoktur.

Yenileşme, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıplarıyla iyice belirginleşen gerileme ve çöküş sürecini durdurmaya yönelik bir yöntem arayışıdır. Bu çerçevede ilerleyen Batının ne yaptığı konusunda bilgi sahibi olmak, bilgi ve becerilerin öğrenilmesi amacıyla Batı'ya elçi ve öğrenciler gönderilmiştir (Doğan, 2002: 88).

Batıya devlet tarafından öğrencilerin gönderilmesi neticesinde kızların eğitimi, yenileşmenin kültür ve eğitim boyutundaki ilk somut adımlarıdır (Turan, 1956: 14). Bütün bunların günlük hayata ve özellikle de aile hayatına etkiler getirmemesi mümkün değildi. Nitekim öyle de oldu, Osmanlı aile yapısı ülkenin Batı'ya açık bu politikasından kültürel etkiler aldı (Doğan, 2002: 92; Mehmetoğlu, 1998: 11).

Buna göre diyebiliriz ki, Osmanlı'nın 19. yüzyıl düşünsel alandaki tartışmalarının ve toplumsal alandaki değişimlerinin merkezinde aile vardır. Aile kurumunun oluşumunu sağlayan evlilik müessesesi, görücülük geleneği, eşlerin birbirlerini tanımaması, çok kadınla evlilik, aile bireylerinin birbirleriyle ilişkileri, eşlerin rolleri ve görevleri, ailenin ülke için önemi, boşanma olayı, kadınlara boşanma hakkının tanınması gibi meseleler dönemin en çok tartışılan konuları arasında yer almıştır. Daha önemlisi batılılaşmanın tesiriyle insanların aile mefhumları ve kendi aile yapıları büyük bir değişime uğramıştır. Netice itibarıyla bu dönem Osmanlı geleneksel aile yapısında büyük bir kırılma noktası olmuştur (Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 18-19; Arı, 2001: 76-81; Cebeci, 1993: 91-93; Duben, 1984: 89-91).

Yenileşme dönemi Osmanlı ailesi için fiili durum klasik-İslami aile tipi yerine, batılılaşma-yenileşme süreci içinde Batı türü ailenin hakim olmaya

başladığı açıkça görülmektedir. Ancak, tıpkı diğer toplumsal kurumlar gibi, sosyo-kültürel süreçten soyutlanmış bir aile değildir. Dolayısıyla kendisinden önceki dönemin izleri ile yaşadığı dönemin etkilerini taşıdığını ifade edebiliriz ama 18. yüzyıl sonlarında başlayan yenileşme dönemi artık çözümü Kanun-ı Kadim’de değil daha çok Batı’da aradığı da bir gerçektir (Ortaylı, 2002: 76-77).

Öyle anlaşılıyor ki, yenileşmenin açtığı değişimler toplumsal kurumların diğer örneklerinde (siyaset, hukuk, sanat, ahlak vs.) olduğu gibi aile kurumunda da değişmelere yol açmıştır. Ancak aile kurumundaki değişimler yapısal olmaktan çok aile bireylerinin rol ve işlevlerinde olmuştur (Baykara, 1992: 191). Ayrıca, aile hayatının toplumsal bünyenin yaşadığı değişime eşdeğer olarak görünür etkilere açıldığı da söylenebilir. Bu da geleneksel Osmanlı ailesini yenileşme dönemine özgü bir aileye dönüştürecek boyuta gelmiştir (Akyüz, 2001: 93).

Sonuç olarak klasik dönemde, aile hayatın gerçekten temelidir. Ancak yenileşme döneminde ise bu bağ giderek zayıflamış, toplum giderek bölünmüş ve aile üstlendiği fonksiyonlardan uzaklaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak hatırlanacağı üzere kuruluş döneminde sahiplenilen kimsesiz çocuklar ailenin dışına itilerek, 1860’lardan itibaren kurulmaya başlanan Islahhanelere bırakılmıştır. Aile hayatının dışına itilen yaşlı aileler için de Darülacezeler kurulmuştur (Tabakoğlu, 1992: 91-92). Bu durum da göstermektedir ki, klasik dönemde toplumda bir bütünlük oluşturma da aile hayatının büyük bir yeri ve önemi vardı. Ancak yenileşme dönemi olarak bilinen Batılılaşma ile birlikte bu bütünlük yok olmuş ve genelde aile fertleri gibi özellikle kimsesizler ve yaşlılar da fiilen savunmasız bırakılmışlardır diyebiliriz.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK AİLESİ

Cumhuriyet dönemi Türk ailesi, toplumsal değişimin doğasına uygun olarak ailede karakteristik değişme ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemin aile yapısı Cumhuriyetin temel felsefesine uygun olarak Batılılaşmanın empoze ettiği kültürel dönüşümleri yaşayacak; bu çerçevede modernleşmenin görünür etkisiyle de şekillenecektir (Eröz-Güler, 1998: 38).

Cumhuriyetle birlikte yaklaşık yüz yıldan beri adım adım devam eden modernleşme, bütüncül bir uygarlık projesine dönüşmüş; toplumsal yaşamın tüm boyutlarında devrimler peş peşe hayata geçirilmiştir. Hilafetin

Kaldırılması, Kılık-Kıyafet ve Şapka Kanunu, Latin Alfabesinin ve Medeni Kanun'un kabulü, kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanmaları bu devrimlerin başlıcalarıdır. Bütün bu değişimler, toplumun her alanında tavandan başlayarak tabana doğru yayılmaya başlamışlardır (Güllü, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi, "Gençlik Dindarlığı", 2006: 218 vd.).

Bu sebeple Cumhuriyet Dönemi, miras aldığı imparatorluğun ardından değişimin tepeden başladığı ve bireye kadar ulaştığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu değişim toplumun temeli olan aileyi de etkisi altına almıştır. Bu doğal bir sonuç olmakla beraber hemen ifade etmek gerekir ki, kültürel dönüşümlerin tabandan gelmeyen bir istekle gerçekleşmiş olması, bazı sıkıntıları da ortaya çıkarmıştır (Doğan, 2002: 129).

Öte yandan Batıdaki kadar yaygın ve sektörel yapılanma olmamasına rağmen, Cumhuriyet dönemine has endüstriyel girişimler de Türk Ailesinin demografik yapısı üzerinde etkili olmuştur (Doğan, 2002: 129). Sanayileşmenin kentlere işçi göçünü hızlandırmasıyla beraber kırsal alandaki geniş ailelerde bölünmeler olmuş, çekirdek aileler ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin yanı sıra şehirleşmenin artması da çekirdek aileye geçişin bir diğer etkenidir (Erkal, 2006: 72). Dönem itibarıyla kent ve kır olmak üzere Türkiye'deki aile yapıları ve oluşum etkenleriyle ortaya çıkan aile modellerini "*çekirdek aile, destekli çekirdek aile, geleneksel aile, geçici aile*" (Doğan, 2002: 129-131) şeklinde sıralamak mümkündür.

Bunların yanında büyük kent merkezlerinde az da olsa sosyo-patolojik gelişmelerin doğurduğu "*çözülen aile*" modellerine de rastlanmaktadır. Bu aile tipi de dul eş ve çocukları içine alan "*parçalanmış aile*" ve "*tamamlanmamış aile*" şeklinde görülebilir. Bu aile modelinin değişik bir boyutu olarak da düşünülebilecek olan bir başka aile biçimi de eşlerden birinin yurtdışında işçi ya da zorunlu nedenlerle bulunmalarıyla ortaya çıkan ailedir ki, bu da "*parçalanmış aile*" biçimi olarak adlandırılabilir (Erkal, 2006: 72).

Diğer taraftan değişen sosyo-ekonomik koşullar, Türk ailesindeki gelişmenin doğrultusunu da belirlemektedir. Geleneksel geniş aile, yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Aile Araştırma Kurumu'nun 2006 yılında gerçekleştirdiği "aile yapısı araştırması" bu yaklaşımı doğrulamaktadır (*Aile Yapısı Araştırması 2006*, 2010: 11). Araştırmadaki oranlara göre; Türkiye genelinde hanelerin %6'sı tek kişilik hane halkı, %13'ü geniş aile, %80,7'si çekirdek ailelerden meydana gelmektedir.

Türk Ailesinin çekirdek aileye doğru bu evrimi “bir yandan ekonomik güç kazanan geniş ailede oğulların aile çatışmalarını önlemek için ayrılmak, diğer yandan nüfus arttıkça daralan toprağın aileyi geçindiremeyip iş bulmak amacıyla baba ocağından kopmak” isteklerinden doğduğu söylenebilir (Erdentuğ, 1972: 28-29). Ancak Türk ailesindeki çekirdek aile modeline doğru ortaya çıkan bu kopma ve çözümler Batı toplumlarının yaşadıkları sorunlara benzer değildir. Çünkü Türk aile yapısındaki küçülme ve daralmalarda “yaşlı ana-baba, özürülüler ve 18 yaşını geçen kız ve erkek çocuklar aile dışına itilmemekte, koruyucu kanatlar altında tutulmaktadır (Erkal, 2006: 72). O nedenle Türk aile yapısının Cumhuriyet dönemindeki örneklerini kır ve kent boyutlarında ve ortak bir kültür çevresinde karakterize eden işte bu iç dinamiklerdir (Doğan, 2002: 132). “*Türk toplumunun temeli ailedir*” şeklindeki anayasal önermenin ancak böyle bir özelliğinin öne çıkarılmasıyla anlaşılır olacağı bilinmelidir. Çünkü nüfusun yenilenmesi, çocukların toplumsallaştırılması, biyolojik tatmin işlevlerinin yerine getirilmesi gibi genel-geçer ortak öğeler dışında ulusal kültürün yaşatılması ve genç kuşaklara aktarılmasında Türk ailesi kendine özgü yetenek, duyarlılık ve değerlere sahiptir (Doğan, 2002: 132). Aileyi toplumun temeli kabul eden anayasal ifadenin arka planı işte böyle bir toplumsal gerçeğe dayanmaktadır. Burada adı geçen Anayasa maddesi şudur:

“Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahı ve özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır” (Pınar, 2010, Md., 41).

Görüldüğü üzere T.C. Anayasası, “*Türk toplumunun temeli*” olarak kabul ettiği aileye karşı aynı zamanda devlete bazı yükümlülükler de getirmektedir. Bunlar ailenin huzuru, anne ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi şeklinde bir takım uygulamalardır.

Bununla birlikte 1982 Anayasasının belirtilen bu maddesi Türkiye’de aile kurumuna vurgu yapan ilk hukuki düzenlemedir. Ülkede aile konusundaki toplumsal ve kurumsal proje ve uygulamalar bu maddeyle hayata geçmeye başlamıştır (Doğan, 2002: 132). Bu süreçte atılan ilk önemli adım ve uygulama Aile Araştırma Kurumu’dur. 29 Aralık 1989 tarihinde kurulan BAAK (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı) aile konusunda ilk kurumsal düzenlemedir. Kurum uzun bir süre gerekli ve kalıcı hukuki dayanaklardan yoksun olarak faaliyetlerini sürdürmüştü; bu şekilde on beş yıl

yasal dayanaktan yoksun olan kurum Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü adıyla 10.11.2004 tarihinde 5256 sayılı yasa ile hukuki bir statüye kavuşturulmuştur.

Cumhuriyet'in geçmişten devraldığı sosyo-kültürel birikimlerin yanı sıra Anayasa'nın söz konusu tespitleri çerçevesinde alınan önlem ve uygulamalar çağdaş Türk aile yapısının belirlenmesinde temel etkenler olarak düşünülmelidir (Doğan, 2002: 133). Anayasa'nın 41. Maddesi Türk ailesindeki iki önemli öğeyi de ön plana çıkarmaktadır: Kadın ve çocuk. Yasa bu bağlamda kadın ve çocuklar için gerekli önlemler alınması hususunu devlete bir görev olarak yüklemiştir. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü bu çerçevede 25 Ekim 1990 tarih ve 3670 sayılı yasa ile kurulmuştur. Ancak bu Genel Müdürlük de tıpkı Aile Araştırma Kurumu gibi uzun bir süre hukuki dayanaktan yoksun olarak varlığını sürdürmüş ve 6.11.2004 tarih 5251 sayılı yasayla kalıcı yasal statüsüne kavuşturulmuştur (www.aile.gov.tr/; <http://kadininstatusu.gov.tr>).

Bu yasal düzenlemeler aile içi etkileşimin odağında yer alan kadını, çocuklarla birlikte üzerinde daha fazla durulması gereken aile bireyi olarak ele almaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki sağlıklı ve sağlam aile yapısı, aile içinde belirli dengelerin kurulmasıyla gerçekleşebilir. Böyle bir dengenin kurulması ise, ancak aileyi meydana getiren bireylerin kendilerine tanınan hak ve yükümlülükleri yerine getirmelerine bağlıdır.

Diğer taraftan Cumhuriyet dönemi Türk ailesinden bahsederken 1926 yılında kabul edilen TBMM'de 22 Kasım 2001'de kabul edilen ve 1 Ocak 2002'de yürürlüğe giren 4721 sayılı kanun olan ve 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'ni yürürlükten kaldıran, başlangıç hükümleri dışında, kişiler hukuku, aile hukuku, miras hukuku ve eşya hukuku olmak üzere dört kitaptan ve toplam 1030 maddeden oluşan Türk Medeni Kanunu'da unutmamak gerekir. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını izleyen yıllarda devrim hareketleri çeşitli alanlara yöneldiği gibi, aile konusunu da kapsamına almış ve 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile Türk ailesi -sosyolojik tanımla- modern aile tipine ulaştırılmak istenmiştir.

Sonuç

Toplumun temeli ve yapı taşı olarak kabul edilen aile, hem bireyi hem de toplumu etkilediği gibi, birey ve toplumdan aynı zamanda kendisi de

etkilenen bir kurumdur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar toplumda en çok önem verilen kurumların başında yer alan aile, her toplumda olduğu gibi zaman içerisinde yaşanan değişim ve dönüşümden etkilenmiştir. Aile yapısında meydana gelen bu değişimler bazen olumlu, bazen olumsuz bazen de hem olumlu hem olumsuz etkilere yol açtığı görülmüştür.

Osmanlıdan günümüze Türk toplumunun aile kurumuna bakışı ve aile yapısındaki değişimin değerlendirilmesi üzerine yapılan araştırmada, Türk toplumu aileyi toplumun çekirdeği ve korunması gereken en önemli kurum olarak görmüştür. Türk toplumunun aile yapısındaki değişiminin sebepleri çeşitli olmakla birlikte, özellikle Osmanlı'nın son dönemindeki Batılılaşma hareketi Türk ailesi üzerindeki değişim ve dönüşümün kırılma noktasını oluşturmaktadır. Daha sonraki dönemlerde işsizlik, geçim sıkıntısı gibi sorunlar nedeniyle de köyden kente göç dalgasını ortaya çıkarmıştır. Gerek Dünyada gerek Türkiye'de zaman içerisinde meydana gelen her türlü değişim (toplumsal, siyasi, ekonomik, teknolojik vb.) aile kurumunu da değişikliğe uğratmış ve böylece geleneksel geniş aileden çekirdek aileye hızlı bir değişim yaşanarak aileler küçülmüştür.

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, aile hayatın gerçekten temeli olarak algılanmasına rağmen, yenileşme döneminde bu bağ giderek zayıflamış, toplum giderek bölünmüş ve aile üstlendiği fonksiyonlardan uzaklaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak kuruluş döneminde sahiplenilen kimsesiz çocuklar ailenin dışına itilerek, 1860'lerden itibaren kurulmaya başlanan İslahhanelere bırakılmıştır. Aile hayatının dışına itilen yaşlı aileler için de Darülacezeler kurulmuştur. Bu durum da göstermektedir ki, klasik dönemde toplumda bir bütünlük oluşturma da aile hayatının büyük bir yeri ve önemi vardı. Ancak yenileşme dönemi olarak bilinen Batılılaşma ile birlikte bu bütünlük yok olmuş ve genelde aile fertleri gibi özellikle kimsesizler ve yaşlılar da fiilen yalnızlığa terk edilmişlerdir.

Yenileşmenin açtığı değişimler toplumsal kurumların diğer örneklerinde (siyaset, hukuk, sanat, ahlak vs.) olduğu gibi aile kurumunda da değişmelere yol açmıştır. Ancak aile kurumundaki değişimler yapısal olmaktan çok aile bireylerinin rol ve işlevlerinde olduğunu söylemek yerinde olur. Çünkü Türk ailesi de her ne kadar değişimden etkilenmiş olsa da batılı ailelerin uğradıkları bozulmalara uğramamıştır. Yani aile yapısı değişse de Türk-İslam geleneğini özünde taşımaya devam etmiş ve etmektedir. Yaşlıların bakımı, yardımlaşma,

Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunun Aile Kurumuna Bakışı

dayanışma, aile için meşru evlilik, kadının annelik rolü gibi değerler temelde devam etmektedir.

Son olarak ifade etmemiz gerekir ki, son zamanlarda sıkça görülmeye başlanan boşanma sayılarındaki artış, evlilik dışı beraberlikler, bireysel ve toplumsal anlamda şiddet, cinayet, madde ve uyuşturucu kullanımının artması gibi sebepler Türk aile yapısını dolayısıyla toplumu zedeleyen en önemli sebeplerden bazılarıdır. İlgili kurum ve kuruluşlar bu konuya gereken önemi verip gerekli çalışmaları zaman geçirmeden yapmaları çok faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aile Yapısı Araştırması 2006, EDAM Baskı, Genel Yayın No 146, Birinci Baskı, İstanbul, 2010.

Akyüz, Hüseyin, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir İnceleme*, MEB Yay, İstanbul, 1991.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 8. Baskı, İstanbul, 2001.

Arı, Haluk Sena, *Osmanlı'da Aile Hayatı*, Nesil Yay., İstanbul, 2001.

Atsız, Nihal, *Aşıkpaşazade Tarihi*, Mostar Yay., İstanbul, 1990.

Aydın, Mehmet Akif, "Aile" Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. II. İstanbul, 2000.

Ayhan, Rıza, *Ailenin Hukuk Kılavuzu*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1995.

Baykara, Tuncer, "Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I*, BAAK Yay., Ankara, Aralık 1992.

Budak, Gönül, "Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi", *I. Aile Şurası*, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Canatan, Kadir -Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi*, Açılım Yay., İstanbul, 2009.

Cebeci, Dilaver, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1993.

Celkan, Hikmet Y., "Türklerde Aile Telakkileri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, BAAK Yayınları, Ankara, 1991.

Demirel, Ömer-Adnan Gürbüz-Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I*, Ankara, BAAK Yayınları, 1992.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 2. Baskı, Ankara, 1970.

Doğan, İsmail, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2009.

-----, *Osmanlı Ailesi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001.

Duben, Alan, “19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı-Türk Aile ve Hane Yapıları”, Türkiye’de *Ailenin Değişimi*, Maya Matbaacılık ve Yayınları, 1984.

Erdentuğ, Aygen, “Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, *Aile Yazıları I*, BAAK Yayınları, Ankara, ss. 321-357.

Erdentuğ, Nermin, *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel ve Etnolojik İncelemeler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fak. Yay., No: 29, 1972.

Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplumbilim)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

Eröz, Mehmet -Ali Güler, *Türk Ailesi*, AKM Yay., Yayın No: 150, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1998.

Gordon, Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., (Terc. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Ankara, 2003.

Gökçe, Birsen “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, c. 8, S. 12, Mart- Ekim 1976.

-----, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları I* (Derleyen; Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), BAAK Yay., Ankara, 1991.

-----, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *AileYazıları I*, Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, BAAK, Ankara, 1991.

Güllü, İsmail, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi, “Gençlik Dindarlığı”, edit: Prof. Dr. Ünver Günay, Doç. Dr. Celalettin Çelik, Karahan Yayınları, Adana, 2006.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan, Aile, Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

Karataş, Kasım “Toplumsal Değişme ve Aile”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, S. 2, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, 2001.

Kennel, William, F., *The Family in Perspective*, Meredith Publishing Company, Sociology Series, New York, 1966.

Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, U.Ü. Basımevi, Bursa, 1998.

Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunun Aile Kurumuna Bakışı

Mehmetoğlu, Yurdagül, *Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi*, İFAV Yayınları, İstanbul.

Meydan Larousse, “Aile” maddesi, Meydan Yay., İstanbul, 1979, c. I., s. 190.

Necdet, Subaşı, “Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyası Aile Odaklı Stratejiler”, *IV. Aile Şurası “Aile ve Yoksulluk Bildirileri”*, Ankara, 2004.

Nirun, Nihat, *Aile ve Kültür*, AKM Yay., Ankara, 1997.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, BAAK Yay., Ankara, 1991.

-----, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul, 2009, s. 18.

Ozankaya, Özer, *Toplumbilim*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

Özguven, Ethem, *Ailede İletişim ve Yaşam*, PDREM Yay., Ankara, 1994.

Parmaksızoğlu, İsmet, *İbn-i Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Pınar, İbrahim, *En Son Değişiklikleriyle 1982 Anayasası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

Tabakoğlu, Ahmet, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I*, BAAK Yay., Ankara, Aralık 1992.

Topçu, Nurettin, *Sosyoloji*, Dergah Yay., (Haz. Ezel Elverdi, İsmail Kara), İstanbul, 2001.

Turan, Refik, “Osmanlıların Kuruluş Dönemlerinde Türk Ailesi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK Yayınları, Ankara, Aralık 1992.

Turan, Şerafettin, “Tanzimat Döneminde Evlenme”, *İş ve Düşünce Dergisi*, S. XXII, İstanbul, 1956.

Türk Aile Ansiklopedisi, BAAK Yayınları, Ankara, 1991, c.1, ss. 23-36.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (9.Basım), TDK Yay., Ankara, 1998

Zimmerman, Carle, *Yeni Sosyoloji Dersleri*, (çev. A. Kurtkan) İÜ Yay., No:1102, İstanbul, 1964.

www.aile.gov.tr/, <http://kadininstatusu.gov.tr>.